

שמירת חרש שוטה וקטן (ט): הכרעת הראשונים

א. תקציר הסוגיה.

המשנה בבא-קמא ט: "כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו", ומתבהרים הדברים יותר בברייתא: "תנו רבנן: כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו כיצד? שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו - חייב לשלם, מה שאין כן באש".

השאלה המרכזית הנשאלת היא: במקרה ששור ובור מזיקים ובאותו מקרה תזיק אש, מדוע נחייב על שור ובור וניפטור על אש? בגמרא מובאת מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן בפרק הכונס לקמן דף נט: במשנה שם נאמר: "השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים". ובגמרא: אמר ריש לקיש משמיה דחזקיה: לא שנו אלא שמסר גחלת וליבה, אבל מסר לו שלהבת, חייב. מאי טעמא? מעשיו קא גרמו לו. ורבי יוחנן אמר: אפילו מסר לו שלהבת פטור, מאי טעמא צבתא דחרש גרמה לו, ולא מחייב עד שימסור לו גוזא סלתא ושרגא, דהא ודאי מעשה דידיה גרמו". לפי מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן כאן מעמידה הגמרא את הברייתא כך:

אליבא דריש לקיש: שור קשור ובור מכוסה שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו, חייב, ואם מסר לו גחלת וליבה אותה, פטור, ואם מסר להם שלהבת, יהיה חייב, כי "ברי הזיקא". אליבא דרבי יוחנן: שור מותר ובור מגולה, שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו, חייב, ואם מסר לו אפילו שלהבת, פטור, כי צבתא דחרש קא גרים.

רש"י בד"ה שור עביד לנתוקי, מסביר שבעל השור היה צריך לחשוש שהשור ישתחרר מעצמו. ולכן, אפילו אם החרש שוטה וקטן שחרר אותו, בעל השור יתחייב, כאילו השור השתחרר מעצמו. התוספות בד"ה שור עביד לנתוקי, מקשים על רש"י שמעמיד באופן שהשור השתחרר מעצמו, כי אם השור הצליח להשתחרר מאליו, כנראה שלא שמר כראוי. לכן תוספות סוברים שמדובר שהחרש שוטה וקטן שחרר את השור, והבעלים יתחייבו על זה. שהעמידוהו לשמור אף-על-פי שידוע שהוא גורע מהקשירה או מהכיסוי.

אם כן, רש"י ותוספות: חולקים בטעם החיוב בשור קשור ובור מכוסה שמסרן לחרש שוטה וקטן. דעת ריש לקיש: לרש"י חרש בדרך כלל אינו שומר ואינו גורע מהשמירה (ויכול להיות מצב שחרש שוטה וקטן שומר גרוע). השור קשור והבור מכוסה, אך הם עלולים להפתח. אך במקרה הזה החרש שוטה וקטן פתח את השור או הבור. בעל השור או הבור חייב, משום שסוף סוף לא שמרם כראוי. (לגבי קושיית תוספות שהשמירה במצב כזה היא לא נחשבת שמירה כראוי, מתרץ החזון-איש שהוא מידי פעם מגיע ומחזק את הקשרים. עיין בדבריו לבבא-קמא סימן יב סעיף ה.). לתוספות: השור והבור שמורים כראוי, חרש שוטה וקטן בדרך כלל גורע קצת מהשמירה, בעל השור או הבור חייב משום שהעמיד חרש שוטה וקטן לשומרם.

הרמב"ם מסביר את טעמו של ריש לקיש כדעת רש"י. וכך כותב בפרק ד מהלכות נזקי-ממון הלכה ד: מסר בהמתו לחרש שוטה וקטן, אף-על-פי שהיה השור קשור, הבעלים חייבים, שדרך השור וכיוצא בו להתיר הקשור ולהזיק וכו'. ועיין שם בדברי הראב"ד שפירש בדרך שלישית.

ב. ההלכה.

הרי"ף בפרק הכונס פוסק: "ומסתברא לן הלכה כריש לקיש משמיה דחזקיה, דחזקיה רבו של רבי יוחנן הוא". כלומר, יש לפסוק כריש לקיש נגד רבי יוחנן, כי ריש לקיש מביא דעתו של חזקיה רבו של רבי יוחנן.

הרי"ף מזכיר "מאן דאמר" שהלכה כרבי יוחנן מהטעם שלא מצאנו בשום מקום בש"ס מחלוקת בין חזקיה לרבי יוחנן.

הרא"ש פוסק כרי"ף ומחזק את דעתו בשתי הערות: א. האם אנחנו לא סומכים על ריש לקיש שהביא את שיטת חזקיה? (וכך דוחה את "המאן דאמר"). ב. הגמרא ביבמות מונה שלוש מחלוקת שבהן הלכה כריש לקיש, והמחלוקת הזאת לא מופיעה שם. מכאן שהלכה כרבי יוחנן ולא כריש לקיש? ומתרץ: בגלל שריש לקיש אמר משמיה דחזקיה, אז הגמרא ביבמות לא החשיבה את המחלוקת הזאת.

ג. באור הגר"א.

הגאון מביא נימוק נוסף לפסוק כריש לקיש - לפי שיטת רש"י בפרק כיצד הרגל (דף כב:). הרמב"ם בפרק יד מהלכות נזקי-ממון הלכה ה כותב: "השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן פטור מדיני אדם וחייב בדיני

שמייס. במה דברים אמורים? שמסר להם גחלת וליבה, אבל מסר שלהבת, חייב, שהרי מעשיו גרמו". אם כן הרמב"ם פוסק כריש לקיש משמיה דחזקיה.

ובליקוט על הלכה זו מובאים דברי הגאון, וזו לשונו: ועיין רש"י כ"ב ד"ה ורבי יוחנן, ולקמן מסקינן דרבי יוחנן מודה לריש לקיש, ועל-כורחך צריך לומר דרבי יוחנן חזר בו. אבל תוספות שם בד"ה חציו כתב והא דפוטר וכו', עכ"ל.

והנראה בביאור דבריו: בפרק¹ כיצד הרגל מובאת מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן בשאלה האם אשו משום חציו או משום ממונו. ריש לקיש סובר: משום ממונו, ורבי יוחנן סובר: משום חציו. הגמרא מביאה את המחלוקת שלנו (בדף ט:): כנפקא-מינה ביניהם: לריש לקיש חייב אפילו כשמסר לחרש שוטה וקטן גחלת כי אשו משום ממונו, ויש חיוב אפילו אם האש הלכה על-ידי חרש שוטה וקטן או בהמה. ורבי יוחנן פוטר אפילו כשמסר לו שלהבת, כי אשו משום חציו, והשלהבת היא חציו של החרש שוטה וקטן ולא של השולח. כך מפרש רש"י. ולדעת התוספות בד"ה חציו דחרש הן טעמו של רבי יוחנן שפוטר בשלהבת אינו קשור לדעתו שאשו משום חציו, אלא כי השלהבת לא ברי הזיקה כמו שור, ולכן רבי יוחנן פוטר.

במסקנא בפרק כיצד הרגל, אומרת הגמרא, "דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה משום ממונו". ורק במקרה שאפשר לחייב רק משום חציו ולא משום ממונו אז רבי יוחנן יחייב וריש לקיש יפטר.

לכן, לדעת רש"י שסובר שלרבי יוחנן גם בשלהבת פטור משום שהיא חציו של חרש, אז לפי מסקנת הגמרא כאשר רבי יוחנן חזר בו והודה שאשו חייב גם משום ממונו, הרי שגם בשלהבת חייב.

אבל לפי התוספות שפוטרים שלהבת לרבי יוחנן הוא לא משום חציו אלא משום שאינו כל-כך ברי הזיקה. רבי יוחנן לא חזר בו מדין שלהבת ועדיין פטור עליה.

ונראה שכוונת הגאון לומר בזה שעל-פי שיטת רש"י ברור שיש לפסוק כריש לקיש, שהרי רבי יוחנן חזר בו מדין שלהבת, מה שאין כן לפי תוספות. וכן פסקו הטור והשולחן-ערוך.

1. מקביל לפרק הכנס.